

Tonga

**LAO KI HE PALANI MO HONO PULE'I 'A
HONO NGAUE'AKI 'O E NGA AHI FEITU'U**

Vahe 20.03

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

LAO KI HE PALANI MO HONO PULE'I 'A HONO NGAUE'AKI 'O E NGAahi FEITU'U

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA I - TALATEU **7**

1	Hingoa nounou.....	7
2	'UHINGA'I LEA.....	7

KONGA II – MA'U MAFAI FAKAFONUa KI HE PALANI 'A HONO NGAUE'AKI 'O E NGAahi FEITU'U **9**

3	Ma'u Mafai Fakafonua ki he Palani 'a hono Ngaue'aki 'o e Ngaahi Feitu'u.....	9
4	Ngaahi Taumu'a	10
5	Ngaahi Fatongia.....	10
6	Vahe'i.....	12
7	Ngaue'aki.....	12

KONGA III – NGAahi PALANI KI HONO NGAUE'AKI 'O E NGAahi FEITU'U **12**

8	Ngaahi Palani ki hono Ngaue'aki 'o e Ngaahi Feitu'u	12
9	Teuteu'i 'o e ngaahi palani	12
10	Fakamatala	12
11	Kakano 'o e palani	13
12	Fanongonongo 'o e taumu'a ke teuteu'i ha palani	13
13	Femahino'aki	14
14	Teuteu'i 'o ha palani fakaangaanga	14
15	Fanongonongo 'o e palani fakaangaanga.....	14
16	Ngaahi fakamalanga 'i he palani fakaangaanga.....	15
17	Ngaahi Fokotu'u ki he Ma'u Mafai	15

VAHE 20.03

18	Tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai	15
19	Fanongonongo.....	15
20	Tangi	16
21	'Aho kamata ngaue'aki	16
22	Va fekau'aki 'o e ngaahi palani.....	16
23	Fakatonutonu 'o e ngaahi palani	17
24	Toe vakai'i 'o e ngaahi palani	17
25	'Ataa 'o e ngaahi palani	17
26	'Aonga 'o e ngaahi palani	17
27	Ngaahi tu'unga langa fakalalakaka	18
28	Pulusi.....	19

KONGA IV – SIVI PALANI MO E LANGA FAKALAKALAKA 19

29	Langa Fakalalakaka 'oku fiema'u ki ai ha fakangofua	19
30	Langa fakalalakaka 'oku 'ikai fiema'u ki ai ha fakangofua	19
31	Langa fakalalakaka 'oku tapui	19
32	Kole ki ha fakangofua langa fakalalakaka	19
33	Taha kole 'oku 'ikai ko e taha 'a'ana	20
34	Ngaue ki he kole.....	20
35	Ngaahi liliu ki he ngaahi kole	20
36	Fakahu atu 'o ha palani langa fakalalakaka.....	20
37	Fakafuofua uesia 'o e 'ataakai	21
38	Fanongonongo 'o e kole.....	21
39	Tuku atu ki he kau ma'u mafai felave'i	22
40	Ngaahi fakamalanga 'i he ngaahi kole langa fakalalakaka	22
41	Ngaahi me'a ke fakakaukau'i.....	23
42	Tu'utu'uni 'i he kole	24
43	Ngaahi tu'unga	24
44	Fakangofua langa fakalalakaka 'i ha 'ikai ke 'i ai ha ngaahi fakamalanga	25
45	Kole langa fakalalakaka 'i ha 'i ai ha ngaahi fakamalanga	25
46	'I kai tali 'o e kole langa fakalalakaka	25
47	Fale'i ki he totonu ke tangi.....	25
48	Tangi	25
49	Kamata'anga mo e ngata'anga 'o ha fakangofua langa fakalalakaka	26
50	Fakaloloa 'o e taimi ki he fakangofua langa fakalalakaka	27
51	'Aonga 'o e ngaahi fakangofua langa fakalalakaka	27
52	Fakatonutonu 'o e ngaahi fehalaaki.....	27
53	Ngaahi ngaue'aki hokohoko atu.....	27
54	Faingamalie 'o ha 'elia pe feitu'u	28

KONGA V – FAKAMAAU'ANGA FAKAPOTUNGAUE KI HE PALANI 29

55	Fakamaau'anga Fakapotungaue	29
56	Ngaahi Fakanofu Le'ole'o	30
57	Kau Fakamaau Tokoni	30
58	Fakamo'oni	30

59	Fatongia ke fakamo'oni'i.....	30
60	Hopo	31
61	Tu'utu'uni.....	31
62	Ngaahi Fakamole	31
63	Tu'utu'uni aofangatuku	31
64	Feinga ke kaunoa ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ko e hia	32
65	Vahenga 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga Fakapotungaue.....	32

**KONGA VI – FAKAHOKO MO E NGAahi FAKATONUTONU
FAKALAO**

32

66	Tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai	32
67	Ngaahi ngaue ke fakamalohi.....	32
68	Mafai ke hu	33
69	Tu'utu'uni 'a e fakamaau'anga	33
70	Ngaahi hia.....	34
71	Ngaahi hia 'a e ngaahi kautaha	34
72	Fakafe'atungia'i 'o e ni'ihiki kuo fakamafai	35
73	Malu'i mei ha 'eke.....	35

KONGA VII – NGAahi ME'A KEHE

35

74	Lao 'oku ne ha'i 'a e Kalauni	35
75	Lipooti Fakata'u.....	35
76	Pa'anga 'a e Ma'u Mafai.....	35
77	'Akauni mo e 'atita	36
78	'Ikai ngaue'aki 'a e Lao ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga	36
79	Ngaahi totongi (charges) mo e totongi (fees)	36
80	Ngaahi Tu'utu'uni.....	36

LAO KI HE PALANI MO HONO PULE'I 'A HONO NGAUE'AKI 'O E NGAAHI FEITU'U

KO E LAO KE TU'UTU'UNI HA NGAAHI FOKOTU'UTU'U KI HONO
PALANI 'A E NGAUE'AKI, LANGA FAKALAKALAKA, PULE'I MO
HONO MALU'I 'A E KELEKELE 'O E FONUA 'I HE LELEI
FAKALUKUFUA 'A E KAKAI PE'A MO E NGAAHI TAUMU'A FELAVE'I

Kamata'anga [ngaahi 'aho kehekehe¹]

KONGA I - TALATEU

1 Hingoa nounou

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki he Palani mo hono Pule'i 'a hono Ngaue'aki 'o e Ngaahi Feitu'u.
- (2) Kuo pau ke kamata ngaue'aki 'a e Lao ni 'i ha 'aho 'e tu'utu'uni 'e he 'Ene 'Afio 'i he Fakataha Tokoni.

2 'Uhinga'i Lea

'I he Lao ni, tukukehe ka 'i ai ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga —

“**Va'a**” 'oku 'uhinga ki he Talekita mo e kau ngaue kehe 'o e Va'a Palani mo Palani Kolo 'o e Potungaue; pe ko e 'ofisa pule ngaue mo ha taha ngaue kehe 'a e Ma'u Mafai, kapau 'oku pehe 'e he Ma'u mafai, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke 'omai ha'ane kau ngaue tu'uma'u mei tu'a mei he Potungaue;

“**elia**” 'oku kau ki ai ha konga kelekele 'e ua pe lahi hake 'oku 'ikai ke nau fehokotaki;

“Ma’u Mafai” ‘oku ‘uhinga ki he Ma’u Mafai Fakafonua ki he Palani ‘a hono Ngaue’aki ‘o e Ngaahi Feitu’u kuo fokotu’u ‘i he kupu 3;

“ngaahi langa” ‘oku kau ki ai –

- (a) ha fa’unga mo ha konga ‘o ha langa, pe ko ha fa’unga;
- (b) ha ngaahi ‘aa lahi hake hono ma’olunga ‘i he fute ‘e ono, ngaahi holisi, ngaahi fale kitu’a, ngaahi ngaue kuo fokotu’u mo e ngaahi naunau kehe ‘o ha fale; mo

“ngaahi ‘ataakai langa” ‘oku ‘uhinga ki ha ngaahi langa mo ha ngaahi hala kuo fokotu’u ‘e he tangata;

“langa fakalalakaka” ‘oku kau ki ai ‘a hono ngaue’aki ‘o e kelekele (tatau ai pe pe ki ha taumu’a ngaue’aki loloa pe fakataimi), ko hono fokotu’u ‘o ha ngaahi langa pe fa’unga kehe, ko hono fakahoko ‘o ha ngaue, vahevahe, mo ha ngaue kehe pe ‘oku pule’i ‘i he Lao ni;

“kole langa fakalalakaka” ‘oku ‘uhinga ki ha kole ki ha fakangofua ‘i he Konga IV, ke fakahoko ha langa fakalalakaka;

“fakangofua langa fakalalakaka” ‘oku ‘uhinga ki ha fakangofua ‘i he Konga IV ke fakahoko ha langa fakalalakaka;

“Vahefonua” ‘oku ‘uhinga ki ha vahefonua ‘i hono faka’uhinga’i ‘i he Lao ki he kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e kau ‘Ofisa Kolo;

“kelekele” ‘oku kau ki ai ‘a e –

- (a) kelekele ‘oku ‘ufi’ufi ‘e he vai; mo
- (b) ha tofi’a, totonu, totonu ke ngaue’aki, monu pe totonu ‘i ha pe ki ha kelekele;

“pule’i” ‘i he’ene fekau’aki mo ha kelekele fakatatau ki he Lao ni, ‘oku ‘uhinga ki hono tokangaekina, vakai’i mo tokanga’i ‘a e ngaue’aki ‘o e kelekele ko ia;

“Minisita” ‘oku ‘uhinga ki he Minisita Fonua;

“Potungae” ‘oku ‘uhinga ki he Potungae Fonua, Savea mo e Ngaahi Koloa Fakaenatula;

“palani” ‘oku ‘uhinga ki he palani ki hono ngaue’aki ‘o e ngaahi feitu’u;

“Fakamaau’anga Fakapotungae ki he Palani” mo e **“Fakamaau’anga Fakapotungae”** ‘oku ‘uhinga ki he Fakamaau’anga Fakapotungae ki he Palani kuo fokotu’u ‘i he Konga V;

“mafai fakapule’anga” ‘oku ‘uhinga ki —

- (a) ha potungae ‘a e Pule’anga;
- (b) ha ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga ‘oku nau fakahoko ngaue ‘i he Lao ki he Ngaahi Pisinisi ‘a e Pule’anga; pe,
- (c) ha ma’u mafai kuo fokotu’u ‘e ha pe ‘i ha Lao;

“ngaahi vahefonua” ‘oku ‘uhinga ki ha fakataha‘i ‘o ha vahefonua ‘e ua pe lahiange;

“ma‘u mafai felave‘i” ‘oku ‘uhinga ki ha ma‘u mafai fakapule‘anga ‘oku pehe ‘e he Va‘a ‘oku ‘i ai hono fatongia pe ngaahi fatongia ‘oku felave‘i mo e kole langa fakalalakaka;

“palani ki hono ngaue‘aki ‘o e ngaahi feitu‘u” ‘oku ‘uhinga ki he palani pule‘i tu‘uloa kuo teuteu‘i ki ha ‘elia ‘i he Konga III ‘o e Lao ni;

“taha felave‘i” ‘oku ‘uhinga ki ha taha ‘oku ‘i ai ha‘ane totonu ki ha kekelele ‘a ia ‘e ala uesia ‘e ha palani pule‘i tu‘uloa pe ko ha palani pule‘i tu‘uloa fakaanga pe ko ha kole langa fakalalakaka;

“vahevahe” ‘oku ‘uhinga ki hono vahevahe ‘o e kekelele ki ha konga ‘e ua pe lahi hake ‘a ia ‘e malava ke tuku atu kehekehe;

“ngaue‘aki” ‘i he‘ene felave‘i mo e kekelele ‘oku kau ai hono ngaue‘aki pe teuteu ngaue‘aki ki he taumu‘a ‘a ia kuo, pe lolotonga pe ‘e malava ke langa fakalalakaka ki ai ‘a e kekelele;

“kolo” ‘oku ‘uhinga ki ha kolo, pe ngaahi nofo‘anga, pe kolo ‘oku nofo‘i; mo e

“ngaue” ‘oku kau ki ai ha liliu ki he tu‘unga fakaenatula pe lolotonga, pe fotunga ‘o e fonua ‘o kau ki ai e fetuku, faka‘auha pe ta ‘o e ngaahi ‘akau, pea mo hono fetuku ‘o e ‘akau pe kekelele mo‘ui, ‘one‘one mo e maka.

KONGA II – MA‘U MAFAI FAKAFONUUA KI HE PALANI ‘A HONO NGAUE‘AKI ‘O E NGAahi FEITU‘U

3 Ma‘u Mafai Fakafonua ki he Palani ‘a hono Ngaue‘aki ‘o e Ngaahi Feitu‘u

- (1) ‘Oku fokotu‘u heni ‘a e Ma‘u Mafai Fakafonua ki he Palani ‘a hono Ngaue‘aki ‘o e Ngaahi Feitu‘u.
- (2)
  - (a) Kuo pau ki he Minisita Fonua ke hoko koe Ma‘u Mafai ki he Palani Fakafonua ‘a hono Ngaue‘aki ‘o e Ngaahi Feitu‘u.
  - (b) Kuo pau ke ‘i ai ha Komiti Fale‘i ‘oku kau ki ai ‘a e ma‘u Tofi‘a mo e Fakaafongia Fale Alea totonu ‘o e feitu‘u ‘oku fai ki ai e Palani mo ha kau memipa kuo fakanofu ‘e he Kapineti ‘o ‘ikai ke toko lahi hake ‘i he toko valu ke fale‘i ‘a e Ma‘u Mafai ‘i ha ngaahi me‘a fakapalani kuo ‘oatu ki ai ‘e he Ma‘u Mafai.
  - (c) Kuo pau ko e Sea ‘o e Komiti Fale‘i ko ha taha ‘oku ‘iai ha‘ane tu‘unga fakaako mo taukei totonu ‘i he ngaue me‘a fakapalani ki hono ngaue‘aki ‘o e ngaahi feitu‘u.
  - (d) Kuo pau ko e vaha‘a taimi ke memipa ai ha memipa ‘i he Komiti Fale‘i ko e ta‘u ‘e tolu, pea ‘e ngofua ke toe fakanofu ha memipa.

- (e) 'E ngofua ki he kau memipa 'o e Komiti Fale'i ke ma'u vahenga 'o fakatatau ki he tu'utu'uni ngaue 'a e Pule'anga.
- (3) Kuo pau ke ngaue fakasekelitali 'a e Va'a ki he Ma'u Mafai ki he Palani Fakafonua 'a hono Ngaue'aki 'o e Ngaahi Feitu'u.
- (4) Kuo pau ke fakahoko 'e he Va'a 'a e tu'utu'uni mo taliui hangatonu ki he Ma'u Mafai.

4 Ngaahi Taumu'a

'I hono fakahoko 'o ha fatongia, mafai pe ngafa 'i he Lao ni, kuo pau ke muimui'i 'a e ngaahi taumu'a ko eni:

- (a) ke fakahoko ki he ngaue'aki totonu, maau, faka'ekonomika mo tu'uloa, langa fakalalakaka mo pule'i 'a e kekekele kau ki ai mo hono malu'i 'o e ngaahi koloa fakaenatula mo e fa'u 'e he tangata pea mo hono tauhi'o e ngaahi fa'unga faka'ataakai pea mo e ngaahi me'a mo'ui kehekehe;
- (b) fakafaingofua'i 'a hono ngaue'aki 'o e kekekele mo e ngaahi palani mo e tu'utu'uni ngaue ki he langa fakalalakaka ke fakataha'i mo e ngaahi tu'utu'uni ngaue faka'ataakai, faka-sosiale, fakafonua, faka'ekonomika, faka-tolonga mo hono pule'i 'o e koloa 'i ha ngaahi tu'unga fakafonua, faka-feitu'u, fakavahefonua, faka-kolo mo e feitu'u pau;
- (c) fokotu'u ha fa'unga mo e fotunga taau ki he kolo ki he langa fakalalakaka 'o e Fonua koe'uhi ke tuku atu ha ngofua 'oku tatau mo maau ki he fe'alu'aki, feohi'anga fakasosiale, ngaue mo ha ngaahi faingamalie kehe;
- (d) ke ma'u ha 'ataakai 'oku lelei, fe'unga mo malu ki he ngaue, nofo'anga mo e feohi'anga fakasosiale ma'ae kakai 'i he Fonua.
- (e) ke malu'i 'a e ngaahi koloa 'a e kakai mo e ngaahi koloa kehe pea fakafaingofua'i 'a e tuku atu maau mo hono fokotu'utu'u 'o e ngaahi koloa 'a e kakai moe ngaahi me'angaue kehe ki he lelei 'a e komiuniti;
- (f) ke vahevahe tatau 'a e ngaahi lelei lolotonga mo e kaha'u 'o e taha kotoa; pea
- (g) ke tuku atu 'a e faingamalie 'oku toe lahiange ki he kau mai 'a e kakai 'i he palani mo e sivi.

5 Ngaahi Fatongia

Kuo pau ke fatongia'aki 'e he Ma'u Mafai;

- (a) 'a hono fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni 'i he Lao ni 'o fakatatau ki he'ene ngaahi taumu'a;
- (b) 'a hono fakahoko 'o e ngaahi mafai kuo foaki 'e he Lao ni koe'uhi ke fakakakato 'a 'ene ngaahi taumu'a 'o kau ki ai 'a e;

- (i) fakafaingofua'i 'a hono teuteu'i mo hono tali 'o e ngaahi palani pule'i tu'uloa;
- (ii) fakapapau'i ko e ngaahi palani ko ia 'oku fakatonutonu 'i he'ene taau pe fakahoko keheange ke felave'i tonu 'i he'ene ala lava;
- (iii) ko hono fakahoko 'o e ngaahi sivi langa fakalalakaka 'o fakatatau ki he Konga V, pea mo hono 'oatu 'o e ngaahi fakangofua pe 'ikai tali ke fakahoko ia;
- (iv) ke teuteu'i mo tali 'a e ngaahi tu'unga langa fakalalakaka pe ngaahi tu'utu'uni ngaue 'oku tu'utu'uni 'e he Lao ni, pe 'a ia 'e malava ke ne fakafaingofua'i 'a hono fakahoko pe ngaue'aki 'a hono ngaahi taumu'a;
- (v) foaki 'a e ngaahi tu'utu'uni pehe mo fakahoko 'a e ngaahi ngaue ko ia, 'a ia 'oku tu'utu'uni 'e he Lao ni; pea
- (vi) keheange fakahoko 'a e ngaue fakamalohi pehe 'a ia kuo tu'utu'uni;
- (c) 'a hono fakahoko 'o ha mafai pe fatongia kehe kuo foaki 'e he lao;
- (d) 'a hono faka'ai'ai 'a e palani faka'auliliki mo e ngaue kuo palani felave'i mo hono ngaue'aki fakapotopoto 'o e kelekele;
- (e) ke fakapapau'i ko hono fakahoko 'o e Lao ni, pea mo hono fakahoko 'o e ngaahi fatongia 'o e Ma'u Mafai 'oku fengaue'aki fakataha mo hono ngaue'aki 'e ha ngaahi va'a kehe 'a e ngaahi fatongia mo e ngaahi mafai felave'i;
- (f) ke fengaue'aki pea tokoni ki he ngaahi potungaue mo e ngaahi va'a kehe ke fakakakato 'a e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni;
- (g) 'a hono fakatolonga 'o e ngaahi fale, ngaahi 'elia pe ngaahi feitu'u kehe ko ia 'oku 'i ai hono mahu'inga faka-saienisi, faka-faka'ofa'ofa, faka-'akiteki pe fakahisitolia, pe keheange 'oku 'i ai hono mahu'inga fakafonua makehe;
- (h) 'a hono faka'ai'ai 'a hono ako'i mo e 'ilo 'a e komiuniti fekau'aki mo e ngaahi me'a ki he kolo mo e palani;
- (i) ke tokoni 'i hono fakatahataha'i 'o hono tuku atu 'o e ngaahi langa mo e ngaahi ngaue 'e he ngaahi potungaue mo e ngaahi ma'u mafai fakapule'anga ki he lelei 'a e komiuniti;
- (j) ke fakapapau'i 'oku 'oatu ki he ni'ihii 'oku uesia 'i hono fakahoko 'o e Lao ni ha fanongonongo pea 'oatu kiate kinautolu 'a e ngaahi totonu ko ia kuo tu'utu'uni;
- (k) ko hono poupou'i 'a hono fakalelei'i 'o e ngaahi ola, ngaahi ta'efelotoi mo e ngaahi va tamaki 'oku hoko mei hono fakahoko 'o e Lao ni 'aki hono fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e tokolahi; pea
- (l) fakafaingofua'i 'a hono toe vakai'i 'o e ngaahi tu'utu'uni ko ia 'oku tu'utu'uni ki ai 'i he Lao ni.

6 Vahe'i

'E ngofua ki he Ma'u Mafai ke ne vahe'i atu hono ngaahi mafai mo hono ngaahi fatongia, tukukehe 'a e mafai ko eni ke vahe'i, ki ha ma'u mafai, komiti pe taha kehe.

7 Ngaue'aki

Kuo pau ke pule ma'olunga ange 'a e Lao ni 'i ha ngaahi 'ataakai langa 'oku fokotu'u hili 'a e kamata ngaue'aki 'o e Lao ni.

KONGA III – NGAahi PALANI KI HONO NGAUE'AKI 'O E NGAAHI FEITU'U

8 Ngaahi Palani ki hono Ngaue'aki 'o e Ngaahi Feitu'u

'E ngofua ke fa'u ha palani fakafonua, fakavahefonua, fakafeitu'u, fakakolo pe feitu'u pau ki hono ngaue'aki 'o e ngaahi feitu'u 'o fakatatau ki he Konga ni ke fakakakato ha konga 'o e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.

9 Teuteu'i 'o e ngaahi palani

- (1) 'E ngofua ke teuteu'i 'e he Va'a ha palani 'i he loto ki ai 'a e Ma'u Mafai.
- (2) 'E ngofua ke fakahinohino 'e he Ma'u Mafai 'a e Va'a ke teuteu'i ha palani.

10 Fakamatala

- (1) Kuo pau ke fakaha 'i ha palani 'a e ngaahi kaveinga, taumu'a, tu'utu'uni ngaue mo e fokotu'utu'u ngaue 'a ia 'oku fakataumu'a ke fakakakato 'e he palani ko ia.
- (2) Tukukehe 'a e tu'utu'uni 'oku ha 'i he kupusi'i (3), ko ha fakamatala 'oku lave ki ai 'a e kupusi'i (1) 'e 'ikai ke ne uesia 'a e fokotu'u pe ngaue'aki 'o ha tu'utu'uni kehe 'o e palani 'a ia 'oku fakahoko ai 'a e fakamatala.
- (3) Kapau 'oku 'i ai ha tu'utu'uni 'o ha palani 'oku malava totonu ke faka'uHINGA'i kehekehe, kuo pau ke ngaue'aki 'a e faka'uHINGA ko ia 'oku fenapasi lelei taha mo e ngaahi kaveinga, ngaahi taumu'a, ngaahi tu'utu'uni ngaue, mo e ngaahi fokotu'utu'u ngaue kuo fakaha 'i he palani ko ia.
- (4) 'Oku 'ikai ke uesia 'e ha 'ikai ke faipau 'i ha founa pe ki he kupusi'i (1) 'a e 'aonga, fokotu'u pe ngaue'aki 'o ha palani.

11 Kakano 'o e palani

- (1) Kuo pau ko ha palani ki hono ngaue'aki 'o e ngaahi feitu'u, 'i ha pehe 'e he Ma'u Mafai 'oku taau ke —
  - (a) fa'u ha tu'utu'uni 'oku felave'i mo hono ngaue'aki, langa fakalalakaka, malu'i pe fakatolonga 'o ha kelekele 'i ha 'elia pau;
  - (b) pule'i 'a hono ngaue'aki pe langa fakalalakaka 'o ha kelekele, tatau ai pe pe ko hono tu'utu'uni 'a e fakangofua 'o e langa fakalalakaka, hilifaki 'a e ngaahi tu'unga langa fakalalakaka pe keheange;
  - (c) tapui pe pule'i 'a hono ngaue'aki pe langa fakalalakaka 'o ha kelekele;
  - (d) vahe'i ha kelekele ko ha ta'ofi ki he ngaahi taumu'a fakapule'anga;
  - (e) kau ki ai mo ha ngaahi palani fokotu'utu'u ngaue, ngaahi fakamatala tu'utu'uni ngaue, ngaahi tu'utu'uni pe fakahinohino felave'i mo hono ngaue'aki pe langa fakalalakaka 'o e kelekele;
  - (f) fakaha 'a e ngaahi tu'utu'uni ki hono tuku atu 'o e ngaahi me'angaue 'oku ngaue'aki 'e he kakai ki he kelekele;
  - (g) tu'utu'uni 'a e ngaahi me'a pau ke fakahoko ke fiemalie 'a e Ma'u Mafai;
  - (h) tu'utu'uni ke tuku atu ha ngaahi fakamatala pau fakataha mo ha kole ki ha fakangofua 'o e langa fakalalakaka; mo e
  - (i) kole, ngaue'aki pe fakahu 'o ha tohi ngaue 'oku felave'i mo hono ngaue'aki, langa fakalalakaka pe malu'i 'o e kelekele.
- (2) 'E ngofua ki ha tu'utu'uni 'o ha palani ke ngaue'aki pe ki ha vaha'a taimi pau.
- (3) Ka 'i ai ha me'a 'oku 'aonga ki ha me'a 'oku lave ki ai 'a e kupusi'i (1) 'oku 'i he malumalu 'o e mafai 'o ha ma'u mafai fakapule'anga kehe pea ko e mafai ko ia 'oku foaki 'e ha Lao, kuo pau ko e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ko ia ke pule ma'olunga ange pea 'e ngofua ki he me'a ko ia ke fakakau 'i ha palani ki hono ngaue'aki 'o e ngaahi feitu'u 'o fakataha ki hono ngaue'aki 'e he ma'u mafai fakapule'anga kehe 'a hono mafai totonu.
- (4) 'E ngofua ke tuku atu 'e he Ma'u Mafai ha ngaahi tu'utu'uni pe ngaahi fakahinohino ki he sipinga mo e kakano 'o ha palani.

12 Fanongonongo 'o e taumu'a ke teuteu'i ha palani

Kapau kuo tu'utu'uni ki he Va'a ke teuteu'i ha palani, kuo pau ki he Va'a ke tuku atu ha fanongonongo fakapule'anga 'o fakaha —

- (a) 'a e fokotu'utu'u 'a e Va'a ke teuteu'i 'a e palani;
- (b) 'a e ngaahi 'uhinga ki hono teuteu'i 'o e palani;
- (c) 'a e kaveinga mo e ngaahi taumu'a 'o e palani kuo fokotu'utu'u;
- (d) ha fakamatala 'o e kelekele 'e uesia 'e he palani kuo fokotu'utu'u, mo

- (e) ha ngaahi me'a kehe 'oku pehe 'e he Va'a 'oku 'i ai 'ene fekau'aki.

13 Femahino'aki

- (1) Kuo pau ke femahino'aki 'a e Va'a mo e kotoa 'o kinautolu felave'i 'i ha ala lava pea kuo pau ke tuku atu kiate kinautolu 'a e kotoa 'o e ngaahi fakamatala 'aonga ki he 'ataakai 'o e 'elia 'oku fakahoko ai 'a e palani ki he tu'unga ko ia 'oku felave'i mo e ngaahi kaveinga mo e ngaahi taumu'a 'o e palani kuo fokotu'utu'u, 'o kau ai, 'i he'ene felave'i, 'a e ngaahi fakamatala ki he —
- (a) tokolahi 'o e kakai mo e ngaahi sipinga 'o e langa fakalalakaka;
  - (b) fokotu'utu'u ngaue lolotonga;
  - (c) anga hono ngaue'aki 'o e kelekele;
  - (d) ngaahi fakatali'anga mo e fakatafenga vai;
  - (e) ngaahi fokotu'utu'u 'o e ngaahi langa;
  - (f) ngaahi 'elia matatahi ma'ulalo, feliuliuaki 'o e 'ea pe ngaahi ngaahi fakatamaki kehe;
  - (g) ko e tu'unga matu'uaki 'o e 'ataakai, 'o kau ai 'a e tu'u 'aonga 'o e kelekele;
  - (h) tukufakaholo; mo e
  - (i) tu'unga matu'uaki ki hono fuesia mo e tu'unga matu'uaki 'o e tefito'i ngaue 'o e ngaue (ngaahi savea ke fakamo'oni 'i he kaha'u).
- (2) Kuo pau ke fakakaukau'i 'e he Va'a 'a e kotoa 'o e ngaahi fakamatala kuo ma'u mei he ngaue kuo fakahoko ki he femahino'aki.

14 Teuteu'i 'o ha palani fakaangaanga

Kuo pau ke teuteu'i ha palani fakaangaanga, 'i he taimi ko ia kuo fiemalie ai 'a e Va'a kuo tanaki pea sivi'i 'a e kotoa 'o e ngaahi fakamatala mei he ngaue kuo fakahoko ki he femahino'aki.

15 Fanongonongo 'o e palani fakaangaanga

'I he hili hono teuteu'i 'o e palani fakaangaanga, kuo pau ke tuku atu 'e he Va'a ha fanongonongo fakapule'anga 'o fakaha ai —

- (a) 'a e ngaahi feitu'u 'a ia, ngaahi 'aho 'a ia, mo e ngaahi taimi lolotonga 'a ia 'e ngofua ke sivi'i ai 'e he kakai 'a e palani fakaangaanga; mo
- (b) ia 'a ia 'oku ngofua ki he ngaahi kupu felave'i 'oku uesia ke fakahoko ha fakamalanga tohi ki he Va'a lolotonga 'a e taimi 'oku fakaha pau 'i he fanongonongo.

16 Ngaahi fakamalanga 'i he palani fakaangaanga

- (1) 'E ngofua ki he kupu felave'i 'oku uesia 'e he palani fakaangaanga, lolotonga 'a e taimi kuo fakaha mahino 'i he fanongonongo, ke fakahoko ha ngaahi fakamalanga ki he Va'a 'i he tohi.
- (2) Kuo pau ke fakakaukau'i 'e he Va'a 'a e kotoa 'o e ngaahi fakamalanga kuo fakahoko ki ai pea kuo pau, 'i ha ala lava, ke felotoi mo e ngaahi kupu felave'i 'i he kakano 'o e palani fakaangaanga.

17 Ngaahi Fokotu'u ki he Ma'u Mafai

'I he taimi kuo fakakaukau'i ai 'e he Va'a 'a e kotoa 'o e ngaahi fakamalanga pea kuo nau felotoi pe kuo nau fakahoko 'a e ngaahi feinga fakapotopoto kotoa ke ma'u ha felotoi mo e ngaahi kupu felave'i, kuo pau ke ne 'oatu ki he Ma'u Mafai ha lipooti 'o fokotu'u atu ke —

- (a) 'oua 'e ngaue'aki 'a e palani fakaangaanga;
- (b) toe hoko atu 'a e ngaue ki hono fa'u 'o e palani koe'uhi 'oku malava ke faikehekehe lahi 'a e palani faka'osi (final plan) mei he kakano 'o e palani fakaangaanga kuo faka'ali'ali;
- (c) fakatonutonu 'a e palani fakaangaanga; pe
- (d) tali 'a e palani fakaangaanga 'o 'ikai ke toe liliu.

18 Tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai

- (1) Kuo pau ke fakakaukau'i 'e he Ma'u Mafai 'a e lipooti 'a e Va'a ki he palani fakaangaanga pea 'e ngofua ke tu'utu'uni ke tali ha ngaahi fokotu'u 'a e Va'a pe fakahoko ha tu'utu'uni 'a ia 'oku ne pehe 'oku fakakakato lelei taha 'a e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.
- (2) Kuo pau ko e tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai ke 'ikai ngaue'aki ia kae 'oua kuo 'osi 'a e 'aho 'e 28 mei he 'aho 'o e fanongonongo fakapule'anga 'o e tu'utu'uni ko ia pe, kapau 'oku fakahoko ha tangi koe'uhi ko e tu'utu'uni, kae 'oua kuo tu'utu'uni 'e he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani ki he tangi.

19 Fanongonongo

Hili hono fakahoko 'e he Ma'u Mafai 'a 'ene tu'utu'uni ki he palani fakaangaanga, kuo pau ke tuku atu 'e he Va'a ha fanongonongo fakapule'anga 'o fakaha ai —

- (a) 'a e tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai;
- (b) ko e palani fakaangaanga 'e kamata ngaue'aki hili 'a e 'osi 'o e 'aho 'e 28 mei he 'aho 'o e fanongonongo; pea

- (c) ko ha kupu felave'i 'a ia kuo ne fakahoko ki mu'a ha fakamalanga 'i he palani fakaangaanga ki he Va'a pea 'oku ne ta'e fiemalie ki he tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai 'e ngofua ke tangi ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'aho 'e 28 mei he 'aho 'o e fanongonongo 'i he foomu mo e founa kuo fakaha mahino 'i he fanongonongo.

20 Tangi

- (1) Ko ha kupu felave'i kuo ne fakahoko ki mu'a ha fakamalanga 'i he palani fakaangaanga ki he Va'a pea 'oku ne ta'efiemalie ki he tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai 'e ngofua ke tangi ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani 'i loto 'i he vaha'a taimi kuo tu'utu'uni 'i he foomu kuo tu'utu'uni mo e founa kuo fakaha mahino 'i he fanongonongo.
- (2) Hili hono fakamaau'i 'o e tangi, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani ke fakapapau'i, fakatonutonu, pe fakata'e'aonga'i 'a e tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai.

21 'Aho kamata ngaue'aki

'I ha tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai ke tali 'a e palani pea ko e tu'utu'uni ko ia 'oku 'ikai ke fakahoko ha tangi ai, pe 'i ha fakapapau'i 'e he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani 'a e tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai ke tali 'a e palani pe tu'utu'uni ki he Ma'u Mafai ke tali 'a e palani, kuo pau ki he palani faka'osi ke fakamo'oni ki ai 'a e Ma'u Mafai pea kuo pau ke pulusi 'a e Fanongonongo 'o e Tali 'o e Palani 'i he Kasete mo e nusipepa kehe 'e taha 'oku tufaki 'i he Fonua pea kuo pau ke kamata ngaue'aki 'i he pea mei he 'aho 'o e pulusi pe ha 'aho kehe kuo fakaha mahino 'i he fanongonongo.

22 Va fekau'aki 'o e ngaahi palani

- (1) 'I ha hoko ha fepaki 'i he vaha'a 'o e ngaahi palani, pea, ki he tu'unga 'o e fepaki pea tukukehe ka tu'utu'uni keheange:
- (a) 'oku 'ikai ke 'i ai ha fakakaukau fakalukufua ko e palani 'o ha fa'ahinga 'e taha 'oku ma'olunga ange ia 'i ha palani 'o ha fa'ahinga kehe; pea
- (b) ko ha tuku atu 'o ha palani 'amui ange 'oku ma'olunga ange ia 'i he ni'ihiki ko ia 'i ha palani kuo tuku atu ki mu'a, 'o tatau ai pe pe 'oku tatau pe 'o ha fa'ahinga kehe.
- (2) Ko ha palani fakafonua 'oku ma'olunga ange ia 'i ha palani fakafeitu'u, pe ha palani fakavahefonua, pe ha palani fakakolo, pe palani feitu'u pau kuo fa'u kimu'a pe hili 'a e palani fakafonua ki he tu'unga 'o ha fetokehekehe'aki, 'o kapau 'oku fakaha mahino ia 'e he palani fakafonua.
- (3) Ko ha palani fakafeitu'u 'oku ma'olunga ange ia 'i ha palani fakavahefonua pe ha palani fakakolo, pe palani feitu'u pau kuo fa'u kimu'a pe hili 'a e palani

fakafeitu'u ki he tu'unga 'o ha fetokehekehe'aki, 'o kapau 'oku fakaha mahino ia 'e he palani fakafeitu'u.

- (4) Ko ha palani fakavahefonua 'oku ma'olunga ange ia 'i ha palani fakakolo pe palani feitu'u pau kuo fa'u kimu'a pe hili 'a e palani fakavahefonua ki he tu'unga 'o ha fetokehekehe'aki, 'o kapau 'oku fakaha mahino ia 'e he palani fakavahefonua.
- (5) Ko ha palani fakakolo 'oku ma'olunga ange ia 'i ha palani feitu'u pau kuo fa'u kimu'a pe hili 'a e palani fakakolo ki he tu'unga 'o ha fetokehekehe'aki, 'o kapau 'oku fakaha mahino ia 'e he palani fakakolo.
- (6) 'Oku 'ikai ha me'a 'i he kupu ni te ne ta'ofi ha palani mei hono fakatonutonu mahino 'e ha palani 'amui ange, 'o ha fa'ahinga tatau pe keheange, ke tu'utu'uni ki he founga te ne fakalelei'i 'aki ha fetokehekehe'aki 'i hona va.

23 Fakatonutonu 'o e ngaahi palani

- (1) 'E ngofua ke teuteu'i 'e he Va'a ha fakatonutonu ki ha tu'utu'uni 'o ha palani.
- (2) Kuo pau ke 'uluaki fakangofua ha fakatonutonu pehe 'e he Ma'u Mafai.
- (3) Kuo pau ke ngaue'aki tatau 'a e founga ngaue kuo tu'utu'uni 'i he Konga ni ki ha fakatonutonu, ka kuo pau 'i ha hoko ha fakatonutonu iiki, 'e ngofua ki he Ma'u Mafai ke tali 'a e fokotu'u 'a e Va'a ke fakatonutonu 'a e palani 'o 'ikai toe fiema'u ke 'oatu ha fanongonongo pe fakahoko ha femahino'aki mo e ngaahi kupu fekau'aki.

24 Toe vakai'i 'o e ngaahi palani

'E ngofua ke toe vakai'i 'e he Va'a ha palani 'i ha taimi pe 'oku tu'utu'uni ai 'e he Ma'u Mafai.

25 'Ataa 'o e ngaahi palani

Kuo pau ke faka'ataa 'a e kotoa 'o e ngaahi palani ke sivi'i 'e he kakai 'i he 'ofisi 'o e Va'a lolotonga 'a e ngaahi houa ngaue angamaheni.

26 'Aonga 'o e ngaahi palani

Kuo pau ke 'ikai fakafepaki'i 'a e 'aonga 'o ha palani pule'i tu'uloa 'i he tu'unga ko e 'ikai faipau ki he lao felave'i mo hono fa'u 'o e palani tukukehe 'aki ha ngaahi fakatonutonu fakalao kuo kamata 'i he Fakamaau'anga Lahi 'e ha kupu fekau'aki 'i loto 'i he 'aho 'e 28 mei hono ngaue'aki 'o e palani.

27 Ngaahi tu'unga langa fakalalakaka

- (1) 'I he felave'i mo hono fakahoko 'o e langa fakalalakaka, kau ai ha me'a kuo faka'ilonga'i 'i ha palani, 'e ngofua ki he Ma'u Mafai ke ne fakatupu ke teuteu'i pea 'e ngofua ke ne tali ha kulupu 'o e ngaahi tu'unga langa fakalalakaka 'aki pe 'i he malumalu 'a ia 'oku fakaha mahino ai 'a e ngaahi tu'utu'uni pe fokotu'u ai ha ngaahi tu'unga 'o fekau'aki mo ha konga 'o e langa fakalalakaka ko ia, 'o kau ai, ka e 'ikai fakangatangata 'a e fakalukufua 'o e ngaahi tu'utu'uni pe ngaahi tu'unga kimu'a 'o fekau'aki mo e:
- (a) 'elia, fotunga, pe ko e toumu'a 'o ha kekeleke, ko e lahi 'o ha kekeleke, ngaahi langa pe ngaahi ngaue, pe ko e va mama'o 'o ha kekeleke, langa pe ngaue mei ha feitu'u pau;
  - (b) konga pe peseti 'o e 'elia 'o ha feitu'u 'a ia 'e ngofua ke fokotu'u ai ha langa pe fakahoko ai ha ngaue;
  - (c) fa'unga, tu'u'anga, feitu'u, fakakatoa, lahi (bulk), fuo, lahi (size), ma'olunga, tu'unga 'o e lahi, sipinga pe fotunga ki tu'a 'o ha ngaahi langa pe ngaue;
  - (d) fua takai (cubic) mo e ngaahi 'ataa 'o e faliki 'o ha langa;
  - (e) malohi pea mo e lahi 'a hono ngaue'aki 'o ha kekeleke, ngaahi langa pe ngaue;
  - (f) tuku atu 'o e faka'ataa ki he kakai, ngaahi feitu'u 'ataa, ngaahi feitu'u 'ataa kuo fakatoka, to 'akau mo e ngaahi ngaue kehe ki hono fakatolonga, malu'i pe fakalelei'i 'o e 'ataakai;
  - (g) tuku atu 'o e ngaahi naunau ki he tu'u'anga, fe'ave'aki, tau'anga, ngaue, fe'unu'aki, fakaheka mo fakahifo 'o e ngaahi me'alele;
  - (h) lahi, natula mo e fa'ahinga 'o e fefononga'aki 'oku fakatupu 'e he langa fakalalakaka;
  - (i) ngaahi sipinga 'o e hala;
  - (j) funga (surface) mo e vai 'oku 'ikai faka'aonga'i;
  - (k) fakatafenga vai;
  - (l) fakahoko 'a e ngaahi ngaue ki he kekeleke;
  - (m) ngaahi uesia 'o e langa fakalalakaka 'i he sipinga 'o e havili, la'aa, taimi 'aho mo e ngaahi 'ata.
  - (n) tuku atu 'o e ngaahi ngaue, ngaahi naunau mo e ngaahi me'angaue 'oku fiema'u 'e he langa fakalalakaka;
  - (o) tukuange 'o e 'uli'i mo e ngaahi founga ki hono ta'ofi, pule'i mo fakasi'isi'i; mo
  - (p) ha ngaahi me'a makehe 'e malava ke tu'utu'uni.

28 Pulusi

Kuo pau ke pulusi 'e he Ma'u Mafai ha fanongonongo 'o hono tali 'o e kulupu 'o e ngaahi tu'unga langa fakalalakala 'i he Kasete pea mo ha nusipepa kehe 'e taha 'oku tufaki 'i he Fonua ni.

KONGA IV – SIVI PALANI MO E LANGA FAKALAKALAKA

29 Langa Fakalalakala 'oku fiema'u ki ai ha fakangofua

- (1) 'Oku fiema'u 'i he Lao ni ha fakangofua ki he kotoa 'o e ngaahi langa fakalalakala tukukehe ka tu'utu'uni keheange ha palani pe ngaahi tu'utu'uni.
- (2) Kuo pau ke 'ikai fakahoko ha langa fakalalakala 'oku fiema'u ki ai ha fakangofua tukukehe ka:
  - (a) ko e fakangofua ko ia kuo ma'u mai pea 'oku ngaue'aki; pea
  - (b) ko e langa fakalalakala 'oku fakahoko ia 'o fakatatau ki he fakangofua.

30 Langa fakalalakala 'oku 'ikai fiema'u ki ai ha fakangofua

- (1) 'E ngofua ke fakahoko ha langa fakalalakala kuo fakaha mahino 'i ha palani pe ngaahi tu'utu'uni 'oku 'ikai ke fiema'u ki ai ha fakangofua, 'o 'ikai ke 'i ai ha fakangofua 'i he Lao ni.
- (2) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'e ha palani pe ngaahi tu'utu'uni ke faka'ataa mei he langa fakalalakala 'a e langa fakalalakala 'o ha kalasi pe fakamatala pau 'a ia 'oku si'isi'i 'a 'ene uesia ki he 'ataakai.
- (3) Kapau ko e langa fakalalakala ko ha langa fakalalakala kuo faka'ataa, 'e ngofua ke fakahoko 'a e langa fakalalakala, 'o fakatatau ki he palani pe ngaahi tu'utu'uni, 'i he kelekele 'a ia 'oku ngaue'aki ki ai 'a e tu'utu'uni 'o 'ikai fiema'u ha fakangofua ki he langa fakalalakala.

31 Langa fakalalakala 'oku tapui

'E ngofua ke tu'utu'uni ha palani pe ngaahi tu'utu'uni 'oku tapui ha langa fakalalakala kuo fakaha mahino.

32 Kole ki ha fakangofua langa fakalalakala

- (1) Kapau 'oku fiema'u ha fakangofua langa fakalalakala, kuo pau ke kole ha taha ki he Ma'u Mafai ki ha ngofua ke fakahoko ha langa fakalalakala.
- (2) Kuo pau ko e kole langa fakalalakala ke –
  - (a) fakahoko 'i he foomu kuo tu'utu'uni;

- (b) 'oatu fakataha mo e totongi kuo tu'utu'uni;
- (c) 'oatu fakataha mo ha fakamatala 'oku fiema'u 'e he Ma'u Mafai, ha palani pe ko e ngaahi tu'utu'uni; pea
- (d) keheange 'o fakatatau ki he Lao ni.

33 Taha kole 'oku 'ikai ko e taha 'a'ana

Kapau ko e taha kole ki he fakangofua langa fakalalakala 'oku 'ikai ko e taha 'o'ona ia 'a e kelekele ko ia 'oku fekau'aki mo e kole langa fakalalakala, kuo pau ko e kole ke —

- (a) fakamo'oni hingoa ki ai 'a e taha 'oku 'o'ona 'a e kelekele; pe
- (b) kau ki ai ha fakaha 'e he taha kole 'oku fakangofua 'e he taha 'o'ona 'a e kelekele 'a e kole 'a e taha kole.

34 Ngaue ki he kole

- (1) Kuo pau ke fakakaukau'i 'e he Ma'u Mafai 'a e kole langa fakalalakala kotoa.
- (2) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai ki ha taha kole ke ne tuku atu ki ai pe ki ha ma'u mafai totonu ha toe fakamatala kimu'a pea ne toki fakahoko ha ngaue ki he kole langa fakalalakala.

35 Ngaahi liliu ki he ngaahi kole

Kuo pau ki ha ngaahi liliu ki ha kole langa fakalalakala hili hono fakahu atu 'e he taha kole ki he Va'a ke fakatatau ki he Lao ni pe ko ha ngaahi tu'utu'uni.

36 Fakahu atu 'o ha palani langa fakalalakala

- (1) 'I ha fiema'u 'e he 'ataakai (circumstances), 'e ngofua ke tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai ke fakahu atu 'e he taha kole fakataha mo e kole langa fakalalakala ha palani langa fakalalakala 'a ia 'oku sivi'i ai 'a e palani fokotu'utu'u, ngaue'aki 'o e kelekele mo e 'ataakai langa fakalalakala 'o e fokotu'u.
- (2) Kuo pau ke fakaha 'e ha palani langa fakalalakala 'i he kupusi'i (1), pea 'oku 'ikai fakangatangata ki he, —
  - (a) 'analaiso 'o e feitu'u;
  - (b) ngaahi mape 'o e langa;
  - (c) ngatangata'anga 'o e 'api;
  - (d) 'ataakai lolotonga;
  - (e) ngaahi fokotu'utu'u ki he —
    - (i) 'uhila;

- (ii) ngaahi hala;
  - (iii) vai;
  - (iv) ngaahi fakatafenga 'o e kinoha'a; mo e
  - (v) ngaahi fetu'utaki;
  - (f) ngaahi hala kuo ngaohi pe te'eki ngaohi;
  - (g) ngaahi hu'anga mo e halanga kitu'a;
  - (h) anga 'o e felave'i 'o e langa fakalalakaka kuo fokotu'utu'u mo hono ngaue'aki lolotonga pe ala ngaue'aki mo e langa fakalalakaka 'o e kelekele 'oku pipiki atu pe ofi atu; pea
  - (i) kapau kuo vahevahe, 'a e anga 'e malava ke ngaue'aki ai 'a e toenga 'o e kelekeleke.
- (3) Kapau 'oku tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai 'oku totonu ke fakahu atu ha palani langa fakalalakaka fakataha mo ha kole langa fakalalakaka, kuo pau ke fakaha mahino 'e he Ma'u Mafai 'i he tohi ki he taha kole 'a e sipinga, fa'unga, me'a fekau'aki mo ha founa ngaue ki hono teuteu'i 'o e palani langa fakalalakaka.
- (4) Kuo pau ke muimui fakalukufua 'a e palani langa fakalalakaka ki he ngaahi tu'utu'uni 'o ha palani, pe palani fakaangaanga, 'a ia 'e ngofua ke ngaue'aki ki he kelekele 'a ia 'oku felave'i mo e kole langa fakalalakaka.
- (5) 'E ngofua ke fakahoko ha sivi 'o e feitu'u kimu'a, lolotonga mo hili 'a e ngaahi ngaue femahino'aki mo e ngaahi fokotu'utu'u langa.

37 Fakafuofua uesia 'o e 'ataakai

Kuo pau ki he kole kotoa ke 'oatu fakataha mo ha fakafuofua uesia 'o e 'ataakai 'oku tu'utu'uni 'e ha lao ki he 'ataakai 'oku ala ngaue'aki.

38 Fanongonongo 'o e kole

- (1) 'I he vave taha 'e ala lava hili hono fakahoko ha kole langa fakalalakaka ki ha fakangofua ke fakahoko ha langa fakalalakaka, kuo pau ki he Ma'u Mafai ke:
- (a) fakatupu ke fanongonongo fakapule'anga ha fanongonongo 'o e kole; pea
  - (b) 'oatu ha fanongonongo tohi 'o e kole —
    - (i) ki he ni'ihi ko ia 'oku ha kiate ia 'oku ne 'o'ona pe 'oku nofo 'i he kelekele 'oku pipiki ki he kelekele ko ia 'oku felave'i mo e kole, tukukehe, ka 'oku ne pehe, ko e ni'ihi ko ia 'e 'ikai ke uesia kovi ia 'i hono foaki 'o e fakangofua langa fakalalakaka;
    - (ii) 'i he'ene ala lava, ki he ni'ihi ko ia 'oku ha kiate ia 'oku ne 'o'ona pe nofo 'i he kelekele 'a hono ngaue'aki pe ko ha ngaue'aki fiefia

- 'a ia, 'oku ne pehe, 'e malava ke uesia kovi kapau 'e fakahoko 'a e langa fakalalakalaka;
- (iii) ki ha taha kehe 'a ia 'oku tu'utu'uni ke fanongonongo ki ai 'i ha palani pe ha ngaahi tu'utu'uni; pea
- (iv) ki ha taha kehe 'oku ne pehe 'e malava ke uesia kovi 'i hono foaki 'o e fakangofua langa fakalalakalaka.
- (2) Neongo 'a e kupusi'i (1), 'i ha pehe 'e heMa'u Mafai 'oku taau 'a e ngaahi 'ataakai, 'e ngofua ke ne kole ke 'oatu 'a e kotoa pe kongā 'o e ngaahi fanongonongo 'oku lave ki ai 'a e kupu ko ia ki he taha kole.
- (3) 'E ngofua ke 'oatu 'e he Ma'u Mafai ha fanongonongo makehe 'oku ne pehe 'oku taau 'i ha kole ki ha ngaue'aki pe langa fakalalakalaka 'oku malava ke hoko ke kaunga tonu pe hoha'a ki he komiuniti.

39 Tuku atu ki he kau ma'u mafai felave'i

- (1) Kimu'a pea tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai ki ha kole langa fakalalakalaka, 'e ngofua ke femahino'aki 'a e Va'a mo e ma'u mafai fakapule'anga kotoa 'oku pehe 'e he Va'a ko e ma'u mafai felave'i ki he ngaahi kole 'o e fa'ahinga ko ia.
- (2) 'E ngofua ke fale'i 'e he Va'a 'a e ma'u mafai felave'i ki ha palani pe palani fakaangaanga felave'i mo e kelekele 'oku taumu'a ki ai 'a e kole langa fakalalakalaka.
- (3) Kuo pau ke fakakaukau'i 'e he ma'u mafai felave'i 'a e kole langa fakalalakalaka kotoa 'oku tuku atu ki ai pea 'e ngofua ke ne fakaha ki he Va'a 'i he tohi 'oku:
- (a) 'ikai ke ne fakafepaki ki hono foaki 'o e fakangofua langa fakalalakalaka;
- (b) 'ikai ke ne fakafepaki kapau 'oku fakatatau 'a e fakangofua langa fakalalakalaka ki he ngaahi tu'unga kuo fakaha mahino 'e he ma'u mafai felave'i; pe
- (c) 'oku ne fakafepaki ki hono foaki 'o e fakangofua langa fakalalakalaka 'i ha makatu'unga kuo fakaha mahino.
- (4) 'E ngofua ke toe 'oatu 'e he ma'u mafai felave'i 'ene ngaahi fakakaukau ki he Va'a 'i he kole.

40 Ngaahi fakamalanga 'i he ngaahi kole langa fakalalakalaka

- (1) 'E ngofua ki ha taha 'e malava ke uesia 'e ha kole langa fakalalakalaka ke fakahoko ha fakamalanga, 'i ha fakafepaki pe keheange, ki he Va'a.
- (2) Kuo pau ki ha fakamalanga ki he kole 'i ha fakafepaki ke fakaha 'a e anga 'e uesia ai 'a e taha fakafepaki 'i hono foaki 'o e fakangofua langa fakalalakalaka.

- (3) 'E ngofua ke 'ikai tali 'e he Va'a ha fakafepaki 'oku ne pehe kuo fakahoko 'o fakatefito pe ke malu'i pe tauhi ha lelei fakahangatonu pe ta'e fakahangatonu ma'ae taha fakafepaki.

41 Ngaahi me'a ke fakakaukau'i

'I hono fakakaukau'i 'o ha kole langa fakalalakaka, kuo pau ke fakakaukau'i 'e he Ma'u Mafai —

- (a) 'a e kotoa 'o e ngaahi fakamalanga kuo ma'u mai, 'o kau ai mo e ngaahi fakafepaki;
- (b) ha tu'utu'uni pe ngaahi fakakaukau 'o ha ma'u mafai felave'i;
- (c) 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o ha palani pe palani fakaangaanga;
- (d) 'a e kakano 'o ha palani langa fakalalakaka 'a ia kuo kole 'e he Va'a ki he taha kole ke tuku mai;
- (e) ha palani fokotu'utu'u, ngaahi tu'unga langa fakalalakaka, fakahinohino, pe ko ha tatau, 'a ia kuo ngaue'aki 'e ha ma'u mafai fakapule'anga;
- (f) ha ngaahi ngali uesia faka'ataakai 'o ha palani fokotu'utu'u langa fakalalakaka, kau ai ha fakafuofua uesia 'o e 'ataakai 'a ia kuo teuteu'i;
- (g) ha ngaahi uesia fakasosiale mo faka'ekonomika 'e malava ke hoko;
- (h) ngaahi uesia 'e malava ke hoko ki he anga fakafonua mo e tukufakaholo fakaenatula;
- (i) ko e tu'unga tolonga 'o e langa fakalalakaka kuo fokotu'u;
- (j) fe'unga 'o e feitu'u ki he langa fakalalakaka kuo fokotu'u 'o kau ai 'a hono fakakaukau'i 'o e ngaahi fakatamaki fakaenatula hange ko e tafea, mofuike, saikolone, hoholo 'a e fonua, fe'unu'aki, fakatafenga mo e 'auhia 'o e fonua;
- (k) 'a e 'ulungaanga 'o e langa fakalalakaka kuo fokotu'u, 'o kau ai 'a hono lahi (bulk), lahi (size), mo hono fuo;
- (l) 'a e taau 'o e ngaahi fokotu'utu'u felave'i mo e vai 'oku 'ikai ke toe ngaue'aki, tu'unga ma'a mo e 'ataa ki he langa fakalalakaka kuo fokotu'u;
- (m) hono tuku atu 'o e ngaahi feitu'u 'ataa fakataau taha mo e ngaahi feitu'u 'ataa ki he kakai;
- (n) 'a e taau 'o e ngaahi fokotu'utu'u kuo fakahoko ki he tau'anga 'o e ngaahi me'alele 'oku fakatupunga 'e he langa fakalalakaka kuo fokotu'u;
- (o) 'a e ngaahi naunau malu'i kuo fokotu'u 'i he langa fakalalakaka, 'o kau ai 'a e ngaahi naunau malu'i mei he afi;
- (p) 'a e taau 'o e fa'unga 'o ha ngaahi langa mo ha ngaahi fa'unga kehe ke fakakakato 'a e taumu'a 'a ia 'oku teu ke ngaue'aki kinautolu ki ai;

- (q) 'a e lelei fakalukufua 'a e kakai;
- (r) 'a e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, 'o kau ai 'a e fiema'u ke tali 'e he tokolahi; mo
- (s) ha me'a fekau'aki kehe.

42 Tu'utu'uni 'i he kole

'E ngofua ke tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai ke —

- (a) tali 'a e fakangofua langa fakalalakaka;
- (b) tali 'a e fakangofua langa fakalalakaka fakatatau ki he ngaahi tu'unga; pe
- (c) 'ikai tali ke foaki ha fakangofua langa fakalalakaka 'i ha tu'unga 'oku ne pehe 'oku taau.

43 Ngaahi tu'unga

(1) 'E ngofua ke fakakau 'e he Ma'u Mafai 'i ha fakangofua langa fakalalakaka ha tu'unga 'oku ne pehe 'oku taau, 'o kau ai 'a e tu'unga —

- (a) 'oku fiema'u 'e ha palani ke fakakau;
  - (b) ko e ngaahi me'a kuo fakaha mahino ke fakahoko ia ki he fiemalie 'a e Ma'u Mafai pe ko ha ma'u mafai felave'i;
  - (c) ko e fakangofua langa fakalalakaka ke 'ikai kamata ngaue'aki tukukehe ka kuo kaniseli pe fakatonutonu ha langa fakalalakaka pau;
  - (d) ko hono ngaue'aki ke 'i ha taimi pau;
  - (e) ko e kekele ke fakafoki ki ha tu'unga pau 'i he 'osi ha vaha'a taimi pau;
  - (f) ko e langa fakalalakaka ke fakahoko 'i he ngaahi tu'unga (stages) 'i he ngaahi vaha'a taimi kuo fakaha mahino 'i he fakangofua langa fakalalakaka, 'o kau ai 'a e fiema'u ke ma'u mai ha fakangofua langa fakalalakaka makehe ki he tu'unga takitaha;
  - (g) ko e taha 'o'ona 'a e kekele pe taha kole ke felotoi mo e Ma'u Mafai 'o tu'utu'uni ha ngaahi ola pau kuo pau ke fakakakato 'e he langa fakalalakaka;
  - (h) ke teuteu'i 'e he taha kole ha ngaahi palani, ngaahi ta fakatata mo e ngaahi tohi ngaue kehe pea fakahu atu ki he Va'a ke tali kimu'a 'a hono ngaue'aki pe langa fakalalakaka pe ko hono kamata ngaue'aki 'o ha konga pau 'o ia;
  - (i) ke tu'utu'uni ke fakahoko ha ngaahi liliu ki ha palani pe ta fakatata 'oku ne fa'u ha konga 'o e kole ki he fakangofua langa fakalalakaka.
- (2) Kuo pau ke 'ikai fakakau 'e he Ma'u Mafai 'i ha fakangofua langa fakalalakaka ha tu'unga 'a ia 'oku fepaki mo e —
- (a) kakano 'o ha palani;

- (b) ngaahi tu'utu'uni lolotonga fekau'aki mo e langa; pe
- (c) ha tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani 'o fekau'aki mo ha 'elia 'a ia 'oku ngaue'aki ki ai 'a e fakangofua langa fakalalakala.

44 Fakangofua langa fakalalakala 'i ha 'ikai ke 'i ai ha ngaahi fakamalanga

Kapau 'oku 'ikai ha taha kuo ne fakahoko ha fakamalanga ki he kole langa fakalalakala pea 'oku tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai ke tali 'a e kole, kuo pau ke foaki ha fanongonongo 'o e fakangofua langa fakalalakala ki he taha kole.

45 Kole langa fakalalakala 'i ha 'i ai ha ngaahi fakamalanga

- (1) Kuo pau ke 'oatu 'e he Ma'u Mafai ki he taha kole mo e taha takitaha kuo ne fakahoko ha fakamalanga ha fanongonongo 'o 'ene tu'utu'uni ke foaki ha fakangofua langa fakalalakala.
- (2) Kuo pau ke fakaha atu 'i he fanongonongo 'a e ngaahi tu'unga 'a ia 'e muimui ki ai 'a e fakangofua langa fakalalakala.

46 'Ikaiki tali 'o e kole langa fakalalakala

- (1) Kuo pau ke 'oatu 'e he Ma'u Mafai ki he taha kole mo e taha takitaha kuo ne fakahoko ha fakamalanga ha fanongonongo 'o 'ene tu'utu'uni ke 'ikai tali 'a e kole langa fakalalakala.
- (2) Kuo pau ke fakaha atu 'i he fanongonongo 'a e ngaahi tu'unga 'a ia 'oku 'ikai tali ai 'a e kole langa fakalalakala, pea 'e ngofua ke fakaha pe ko e ngaahi tu'unga ko ia ko e ngaahi tu'unga mei he Ma'u Mafai pe ha ma'u mafai felave'i.

47 Fale'i ki he totonu ke tangi

Kuo pau ki ha fanongonongo kuo tuku atu fakatatau ki he kupu 45 pe 46 ke fakakau ai ha fale'i 'oku 'i ai 'a e totonu 'a e taha kole pe taha kuo ne fakahoko ha fakamalanga 'i he kole langa fakalalakala pea 'oku ta'efiemalie ki he tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai ke tangi ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani 'i loto 'i he 'aho 'e 28 mei hono tuku atu 'o e fanongonongo.

48 Tangi

- (1) 'E ngofua ki ha taha kole pe ha taha kuo ne fakahoko ha fakamalanga 'i he kole langa fakalalakala pea 'oku ta'efiemalie ki he tu'utu'uni 'a e Ma'u Mafai ke tangi ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani 'i loto 'i he 'aho 'e 28 mei hono tuku atu 'o e fanongonongo 'o e tu'utu'uni.

- (2) Kuo pau ki ha tangi ke fakahu atu ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani.
- (3) Hili 'a hono fakamaau'i 'o e tangi, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani ke ne fakahoko ha tu'utu'uni 'oku pehe 'e he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani 'oku taau 'i he ngaahi 'ataakai, 'o kau ai ha tu'utu'uni —
- (a) 'oku tu'utu'uni kuo pau ke 'ikai foaki 'a e ngofua langa fakalalakaka;
- (b) ke foaki ha fakangofua langa fakalalakaka mo tu'utu'uni ki he Ma'u Mafai ke tuku atu 'a e fakangofua;
- (c) ke foaki ha fakangofua langa fakalalakaka, tu'utu'uni ko e fakangofua kuo pau pe kuo pau ke 'ikai, 'i he'ene hoko, ke ne ma'u ha ngaahi tu'unga pau pea tu'utu'uni ki he Ma'u Mafai ke tuku atu ha fakangofua;
- (d) ke fakapapau'i ha fiema'u kuo fokotu'u 'i ha kole langa fakalalakaka;
- (e) ke liliu ha fiema'u kuo fokotu'u 'i ha kole langa fakalalakaka;
- (f) ke tu'utu'uni ki he Ma'u Mafai ke fakakaukau'i ha kole langa fakalalakaka kuo fakahoko ka 'oku te'eki ke faipau ki ha fiema'u;
- (g) ke tu'utu'uni kuo pau ke pe kuo pau ke 'ikai ma'u 'i ha fakangofua ha tu'unga pau;
- (h) ke tu'utu'uni kuo pau ke pe kuo pau ke 'ikai fakaloloa ha fakangatangata 'o e taimi; pe
- (i) ke kaniseli ha fakangofua.

49 Kamata'anga mo e ngata'anga 'o ha fakangofua langa fakalalakaka

- (1) 'Oku ngaue'aki ha fakangofua langa fakalalakaka, 'i hono fiema'u, mei he 'aho —
- (a) kuo fakaha mahino 'i he fakangofua langa fakalalakaka; pe
- (b) 'o e tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he Palani.
- (2) 'Oku ngata 'a e 'aonga 'o ha fakangofua langa fakalalakaka, 'i hono fiema'u, kapau —
- (a) 'oku te'eki kamata 'a e langa fakalalakaka pe ha tu'unga 'o ia 'i loto 'i he taimi kuo fakaha mahino 'i he fanongonongo 'o e fakangofua langa fakalalakaka;
- (b) 'oku 'ikai ha taimi 'oku fakaha mahino 'i he fanongonongo 'o e fakangofua langa fakalalakaka, 'i loto 'i he ta'u 'e ua hili hono tuku atu 'o e fakangofua langa fakalalakaka; pe
- (c) 'oku 'ikai hoko atu hono ngaue'aki ki ha vaha'a taimi ko e ta'u 'e ua.

50 Fakaloloa 'o e taimi ki he fakangofua langa fakalalakala

- (1) 'E ngofua ki ha taha 'o'ona pe taha 'oku nofo 'i he kelekele 'a ia 'oku ngaue'aki ki ai 'a e fakangofua langa fakalalakala ke kole ki he Ma'u Mafai ki ha fakaloloa 'o e taimi ki he fakangofua langa fakalalakala 'i loto 'i he mahina 'e tolu kimu'a 'a e ngata 'o e 'aonga 'o e fakangofua pe 'i loto 'i he mahina 'e tolu hili 'a e ngata 'a e 'aonga 'o e fakangofua pea 'e ngofua ki he Ma'u Mafai 'i he'ene fakakaukau totonu ke ne foaki ha fakaloloa 'o e taimi ki he fakangofua langa fakalalakala.
- (2) Kapau kuo fakaloloa 'a e taimi hili 'a e taimi 'aonga 'o e fakangofua langa fakalalakala, 'oku ngaue'aki 'a e fakaloloa ko ia mei he 'aho 'oku ngata ai 'a e 'aonga 'o e fakangofua langa fakalalakala.

51 'Aonga 'o e ngaahi fakangofua langa fakalalakala

'E ki ha taha kuo ne fakahoko ha fakamalanga fakatatau ki he kupu 40 pea kuo foaki atu ki ai ha fanongonongo 'i he kupu 46 ke ne fakahu atu ha ngaahi fakatonutonu 'i he Fakamaau'anga Lahi 'o 'eke'i 'a e 'aonga 'o e fakangofua langa fakalalakala 'i he tu'unga kuo 'ikai faipau ki he lao felave'i mo hono foaki 'o e fakangofua langa fakalalakala, ka kuo pau ke fakahoko 'a e fakatonutonu 'i loto 'i he 'aho 'e 28 mei hono tuku atu 'o e fanongonongo.

52 Fakatonutonu 'o e ngaahi fehalaaki

'E ngofua ke fakatonutonu 'e he Ma'u Mafai ha fakangofua langa fakalalakala kuo ne tuku atu 'o kapau 'oku 'i he fakangofua;

- (a) ha fehalaaki fakalalake pe ha fehalaaki kuo hoko mei ha ta'etokanga pe ta'efakahoko ngaue loto ma'a; pe
- (b) ha fehalaaki 'oku ha mahino 'i hono fika'i 'o e ngaahi fika pe ha fehalaaki 'oku ha mahino 'i hono fakamatala'i 'o ha taha, me'a pe koloa 'oku lave ki ai 'i he fakangofua.

53 Ngaahi ngaue'aki hokohoko atu

- (1) Fakatatau ki he kupusi'i (2) mo e (3), kuo pau he'ikai ke 'i ai ha me'a 'i ha palani pe fakatonutonu 'o e palani ko ia te ne —
  - (a) ta'ofi 'a e hokohoko atu hono ngaue'aki 'o ha kelekele ('a ia kuo te'eki 'i ai ha ngaahi langa pe ngaue kuo fokotu'u ai) ki he ngaahi taumu'a 'a ia na'e ngaue'aki fakalao ki ai kimu'a 'a hono ngaue'aki 'o e palani pe fakatonutonu;
  - (b) ta'ofi hono ngaue'aki 'o ha langa ('a ia na'e fokotu'u kimu'a 'a hono ngaue'aki 'o e palani pe fakatonutonu) ki ha taumu'a 'a ia na'e

- ngaue'aki fakalao ki ai 'a e langa kimu'a 'a hono ngaue'aki 'o e palani pe ko ha fakatonutonu;
- (c) ta'ofi 'a hono ngaue'aki 'o ha ngaahi ngaue ('a ia na'e langa kimu'a hono ngaue'aki 'o e palani pe fakalelei) ki ha taumu'a 'a ia na'e ngaue'aki fakalao ki ai kimu'a 'a hono ngaue'aki 'o e palani pe fakatonutonu; pe
- (d) tu'utu'uni 'a hono to'o pe liliu 'o ha langa pe ngaahi ngaue kuo fokotu'u fakalao.
- (2) 'Oku 'ikai ngaue'aki 'a e kupusi'i (1) ki ha ngaue'aki 'o ha kekekele pe ngaahi ngaue —
- (a) kuo ta'ofi ki he vaha'a taimi hokohoko atu ko e ta'u 'e ua; pe
- (e) kuo ta'ofi ki he vaha'a taimi 'e ua pe lahiange 'a ia ko hono fakakatoa 'oku fe'unga mo e ta'u 'e ua 'i ha vaha'a taimi ko e ta'u 'e tolu.
- (3) Kuopau ke toe fakahoko ha tohi kole ke toe fakafo'ou ha laiseni fefakatau'aki pe ha ngofua kehe, kapau ko e fakafo'ou ko ia 'oku felave'i mo ha ngaue 'a ia 'oku fepaki mo ha palani ki hono ngaue'aki 'o e ngaahi feitu'u pe ko ha fakatonutonu 'o ia.

54 Faingamalie 'o ha 'elia pe feitu'u

- (1) Neongo 'a e kupu 53 (1), kapau ko ha faingamalie 'o ha 'elia pe feitu'u, 'o tatau ai pe pe ko e 'elia pe feitu'u ko ia 'oku 'i he malumalu 'o ha fakangofua langa fakalalaka (ma'ae kakai pe fakataautaha), pe keheange, 'oku 'i he fakakaukau 'a e Ma'u Mafai 'oku 'i ai ha;
- (a) longoa'a hulu;
- (b) fu'u efua;
- (c) faka'ilonga, naunau pe ngaahi langa ta'etaau 'oku ha mahino;
- (d) 'ea, maama pe 'alunga 'ea 'oku kovi;
- (e) fihi 'a e fefononga'aki;
- (f) nanamu, 'ahu, mao;
- (g) ngaahi veve ta'e'aonga, 'o kau ki ai 'a e ngaahi naunau lalahi, ngaahi naunau mo e koloa kuo'osi ngaue'aki 'oku fakatu'utamaki mo vela ngofua;
- (h) vai 'oku 'ikai toe ngaue'aki, fakatafe'anga mo e tafe'anga; pe
- (i) ngaahi monumanu he mo e tauhi.

pea 'i he fakakaukau 'a e Ma'u Mafai ko e ngaahi me'a 'oku lave ki ai 'a e palakalafi (a) – (j), 'oku fepaki ia mo e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, pe ko ha ngaahi tu'unga kuo fa'u 'i he Lao ni, 'e ngofua ke tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai ki he taha 'o'ona pe taha 'oku nofo ai 'i ha Tu'utu'uni 'i he kupu 66, ke ta'ofi pe ke fakahoko 'a e ngaue pe ngaue kuo fakaha mahino 'e he Ma'u Mafai 'i he

Tu'utu'uni ke to'o pe fakasi'isi'i 'a e ngaahi me'a'oku ne uesia 'a e faingamalie
'o e 'elia pe feitu'u.

(2) Kapau:

(a) 'oku 'i ai ha taha 'o'ona pe taha 'oku nofo 'i he kekelele 'a ia kuo tufa ki
ai ha Tu'utu'uni 'i he kupusi'i (1) 'oku 'ikai ke faipau ki he Tu'utu'uni
'i loto 'i he taimi kuo fakaha mahino 'i he Tu'utu'uni; pe

(b) 'oku pehe 'e he Ma'u Mafai 'i ha ngaahi tu'unga fakapotopoto 'oku
fiema'u ke fakahoko ha ngaue koe'uhi ko ha fakavavevave ke to'o pe
fakasi'isi'i 'a e ngaahi uesia kovi 'o ha me'a kuo lave ki ai 'i he kupusi'i
(1),

'e ngofua ke fakahoko 'e he Ma'u Mafai ha ngaue pe fakatupu ke fakahoko ha
ngaue 'a ia 'oku fakakaukau fakapotopoto 'e he Ma'u Mafai ke to'o pe
fakasi'isi'i 'a e uesia kovi ko ia pea ko e ngaahi fakamole fakapotopoto 'i hono
fakahoko pe fakatupu ke fakahoko 'a e ngaue ko ia 'e he Ma'u Mafai kuo pau
'e malava ke 'eke 'e he Ma'u Mafai ki he taha 'o'ona pe taha 'oku nofo 'i he
kekelele, pe fakatou'osi, 'i he'ene hoko, 'i ha fakamaau'anga 'oku 'i ai 'a e
mafai totonu ko ha mo'ua 'oku totonu ke totongi ki he Ma'u Mafai.

(3) 'E ngofua ki he Ma'u Mafai 'i he kupusi'i (2) ke:

(a) hu ki ha kekelele, langa pe ngaahi ngaue, kapau 'oku fiema'u 'i hono
ngaue'aki ha fakamalohi fakapotopoto;

(b) fekau ha memipa 'o e Polisi ke tokoni ki he Ma'u Mafai, pe ha taha 'oku
ngaue ma'ae Ma'u Mafai 'i he kupu ni; mo

(c) fakamavahe'i ha taha 'oku ne fakafe'atungia'i pe feinga ke
fakafe'atungia'i 'a e Ma'u Mafai pe ha taha 'oku ngaue ma'ae Ma'u
Mafai 'i he kupu ni, kapau 'oku fiema'u 'i hono ngaue'aki ha
fakamalohi fakapotopoto.

KONGA V – FAKAMAAU'ANGA FAKAPOTUNGAUE KI HE PALANI

55 Fakamaau'anga Fakapotungae

(1) Kuo pau ke 'i ai ha Fakamaau'anga Fakapotungae ki he Palani 'a ia kuo pau
ke kau ki ai ha Palesiteni mo e kau Memipa kehe kuo fakanofu mei he taimi ki
he taimi 'e he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, hili ha ma'u fale'i mei he Penolo ki
he Ngaahi Fakanofu mo e Ngaahi Tu'utu'uni Fakafakamaau'anga.

(2) Kuo pau ko e Palesiteni ko ha taha kuo taukei ke fakanofu ko ha Fakamaau 'o
e Fakamaau'anga Lahi, pea ko e Kau Memipa kehe 'o e Fakamaau'anga
Fakapotungae kuo pau ko e ni'ihi ko ia 'oku finangalo 'a e Tu'i 'i he Fakataha
Tokoni 'oku fe'unga pea taau ke ngaue ko e Kau Memipa 'o e Fakamaau'anga
Fakapotungae.

- (3) Kuo pau ki he Palesitani mo e kau Memipa kehe 'o e Fakamaau'anga Fakapotungaue, 'o fakatatau ki ha ngaahi fokotu'utu'u alea pau, ke ma'u lakanga lolotonga 'oku ne anga taau.
- (4) Kuo pau ko e tokolahi pea malava ke fakahoko ha fakataha ko e Palesitani (pe ha Palesitani Le'ole'o) mo e Memipa 'e toko ua kehe.

56 Ngaahi Fakanofa Le'ole'o

'E ngofua ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, hili 'a e ma'u fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Ngaahi Tu'utu'uni Fakafakamaau'anga, ke fakanofa ha Palesitani le'ole'o pe ha Memipa le'ole'o 'o e Fakamaau'anga Fakapotungaue 'i he hoko ha mama'o fakataimi pe 'ikai malava fakahoko ngaue 'a e Palesitani pe ha Memipa.

57 Kau Fakamaau Tokoni

- (1) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue, kapau 'oku fiema'u ha tokoni ki he ngaahi me'a 'oku natula fakapalofesinale, fakatekinikale pe fakamataotao, ke ne fakanofa ha taha 'a ia 'oku ne fakakaukau 'oku ne ma'u 'a e 'ilo mataotao ki he ngaahi me'a ko ia ke hoko ko ha fakamaau tokoni ki he ngaahi taumu'a 'o e tangi.
- (2) Kuo pau ki ha fakamaau tokoni kuo fakanofa 'i he kupusi'i (1) ke kau atu ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue pea 'i he ngaahi tafa'aki kotoa ke ngaue ko ha memipa fakalahi 'o ia ki he ngaahi fakamaau pea ki hono fakakaukau'i 'o e tangi, ka kuo pau ke 'ikai 'i ai ha paloti 'a e fakamaau tokoni 'i hono fakakaukau'i 'o e tangi.

58 Fakamo'oni

- (1) 'I ha hopo'i 'o ha fakatonutonu, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ke ui ha kau fakamo'oni, faka'eke'eke ha kau fakamo'oni kuo fakafuakava'i pe keheange, ma'u mai 'a e fakamo'oni ko ia 'oku ne pehe 'oku taau, pea ma'u mai ha ngaahi fakamatala, tohi ngaue, fakamatala, pe me'a 'a ia 'oku pehe 'e he Fakamaau'anga Fakapotungaue 'oku ala tokoni kiate ia ki hono fakahoko 'o e ngaahi me'a ko ia 'oku ne ngaue ki ai, 'o tatau ai pe pe ko e me'a ko ia 'e malava ke fakahu atu 'i ha fakamaau'anga fakalao pe 'ikai.
- (2) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'e he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki ha taha ke ne 'omai ha tohi ngaue 'a ia 'oku ne pehe 'oku 'aonga ki he hopo.

59 Fatongia ke fakamo'oni'i

Kuo pau ko e fatongia ko ia ke fakamo'oni'i 'i ha fakatonutonu ke 'i he fa'ahi ko ia 'oku ne 'omai 'a e ngaahi fakatonutonu.

60 Hopo

- (1) 'I ha hopo'i 'o ha fakatonutonu 'e ngofua ki ha fa'ahi ke fakafofonga'i 'e ha fakafofonga lao.
- (2) 'I ha hopo'i 'o ha fakatonutonu, kuo pau ke 'i ai 'a e totonu 'a e taha 'oku ne 'omai 'a e fakatonutonu ke ne 'i ai.
- (3) Kuo pau ki ha ngaahi tangi 'oku ne uesia ha taha tangi 'oku lahi hake 'i he toko taha ke 'oua 'e hopo'i fakataha, tukukehe 'i ha tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakapotungaue.
- (4) Kuo pau ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ke pule'i 'a 'ene ngaahi founa fakahoko ngaue, fa'u 'a e ngaahi tu'utu'uni founa fakahoko ngaue, mo tu'utu'uni ki he ngaahi foomu ke ngaue'aki.
- (5) Kuo pau ke 'ikai lau 'oku ta'e'aonga ha ngaahi fakatonutonu 'i he Fakamaau'anga Fakapotungaue koe'uhi ko ha 'ikai fakahoko 'a e ngaahi founa ngaue.

61 Tu'utu'uni

- (1) Kuo pau ke tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakapotungaue ki ha fakatonutonu 'o fakataata ki he ngaahi totonu 'o e hopo.
- (2) 'E ngofua ke fakapapau'i, fakatonutonu, pe fakata'e'aonga'i 'e he Fakamaau'anga Fakapotungaue ha tu'utu'uni 'a ia 'oku felave'i ki ai ha tangi.
- (3) Ko e tu'utu'uni 'o e tokolahi 'o e kau memipa kuo pau ko e tu'utu'uni ia 'a e Fakamaau'anga Fakapotungaue.

62 Ngaahi Fakamole

- (1) 'I he hopo'i 'o ha fakatonutonu, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ke fakahoko ha tu'utu'uni ki he ngaahi fakamole 'a ia 'oku ne pehe 'oku taau.
- (2) Kapau, 'i he fakakaukau 'a e Fakamaau'anga Fakapotungaue, 'oku 'i ai ha fakatonutonu 'oku laulaunoa pe fakatupu loto mamahi, pe na'e 'ikai totonu ke fakahoko, 'e malava ke tu'utu'uni 'e he Fakamaau'anga Fakapotungaue ki he taha na'a ne 'omai 'a e fakatonutonu ke totongi 'a e kotoa pe konga 'o e fakamole 'o e ngaahi fakatonutonu

63 Tu'utu'uni aofangatuku

Kuo pau ke aofangatuku 'a e tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakapotungaue.

64 Feinga ke kaunoa ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue ko e hia

Ka 'i ai ha taha 'oku ne 'i ha fa'ahinga founa feinga ke kaunoa ta'efe'unga ki he Fakamaau'anga Fakapotungaue pe ko ha memipa 'o e Fakamaau'anga Fakapotungaue 'oku ne fakahoko 'a e hia, pea kuo pau ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'i ha vaha'a taimi 'oku 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e tolu pe ki he mo'ua pa'anga 'oku 'ikai toe lahi hake 'i he \$10,000, pe fakatou'osi .

65 Vahenga 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga Fakapotungaue

Kuo pau ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, hili 'a e ma'u fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofu mo e Ngaahi Tu'utu'uni Fakafakamaau'anga, ke tu'utu'uni 'a e vahenga 'i he feongoongi mo e Ma'u Mafai Vahenga mo e ngaahi tu'unga kehe 'o e ngaue 'a e Palesiteni mo e Kau Memipa 'o e Fakamaau'anga Fakapotungaue pea mo ha Palesiteni Le'ole'o pe Memipa Le'ole'o, pea kuo pau ke ne ma'u 'a e mafai ke fakamalolo'i kinautolu.

KONGA VI – FAKAHOKO MO E NGAahi FAKATONUTONU FAKALAO

66 Tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai

- (1) 'E ngofua ke tuku atu 'e he Ma'u Mafai ha Tu'utu'uni pea fakahoko ke tufa 'a ia ki ha taha kuo fakaha mahino 'i he kupusi'i (2) ke ne fakahoko pe faka'ehi'ehi mei hono fakahoko ha me'a kuo fakaha mahino 'i he Tu'utu'uni 'i loto 'i ha vaha'a taimi kuo fakaha mahino, kapau ko ha ngaue'aki pe langa fakalalakaka 'o ha kekelele 'oku fepaki pe kuo fepaki, pe, tukukehe ka ta'ofi 'e he tu'utu'uni, 'e fepaki mo e Lao ni, ha palani, pe ko ha tu'unga 'o ha fakangofua langa fakalalakaka.
- (2) 'E ngofua ki ha Tu'utu'uni 'i he kupusi'i (1) ke tuku atu ki ha taha pe lahiange 'o e fa'ahinga ko eni —
  - (a) taha 'o'ona 'o e kekelele;
  - (b) taha 'oku nofo 'i he kekelele;
  - (c) taha 'oku 'i ai ha'ane totonu ki he kekelele; mo
  - (d) ha taha kehe 'a ia ko ia pe ma'a ia na'e 'uhinga ki ai 'a hono ngaue'aki pe langa fakalalakaka na'e, 'oku lolotonga, pe 'oku teu fakahoko.

67 Ngaahi ngaue ke fakamalohi

Ka 'i ai ha taha 'oku 'ikai ke faipau ki he ngaahi tu'unga 'o ha Tu'utu'uni kuo tuku atu 'i he kupu 66, 'e ngofua ki he Ma'u Mafai ke ne fakahoko 'a e kotoa 'o e ngaahi me'a ko ia 'oku fiema'u pe taau ke fakahoko 'a e ngaahi tu'unga 'o e tu'utu'uni, 'o

kau ki ai 'a hono fakahoko 'o ha ngaue 'oku fiema'u 'e he tu'utu'uni, pea kuo pau ko ha ngaahi fakamole 'o ia 'e malava ke 'eke ko ha mo'ua ki he Ma'u Mafai.

68 Mafai ke hu

- (1) 'E ngofua ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'i he tohi 'e he Ma'u Mafai ke hu ki ha kelekele, nofo'anga, fale pe ngaahi feitu'u 'i ha taimi fakapotopoto ke fakahoko pe fakamalohi'i 'a e Lao ni, ngaahi tu'utu'uni, ha palani pule'i tu'ulua, ha makatu'unga 'o ha fakangofua langa fakalakalaka, pe ha tu'utu'uni 'i he kupu 66 pe, kapau 'oku 'i ai ha mahamahalo fakapotopoto 'a e 'ofisa kuo fakamafai'i ko ia pe ha taha kehe, ke kumi pe 'oku 'i ai ha taha 'o e ngaahi me'a 'oku lave ki ai 'a e kupu ni kuo pe 'oku lolotonga maumau'i.
- (2) 'I hono fakahoko 'o ha mafai 'i he kupu 66 mo e kupu ni, 'e ngofua ki he Ma'u Mafai pe ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'i he tohi 'e he Ma'u Mafai ke ne fakahoko 'a e ngaahi mafai kuo fakaha mahino 'i he kupu 54(3).

69 Tu'utu'uni 'a e fakamaau'anga

- (1) 'I he kupu ni:
  - (a) ko ha lave ki ha maumau'i 'o e Lao ni ko e lave ia ki ha:
    - (i) maumau'i 'o e pe ko e 'ikai ke faipau ki he Lao ni; pe
    - (ii) ko ha maumau'i 'oku malava pe teuaki ke hoko 'o e pe ko ha 'ikai ke faipau 'oku malava pe teuaki ke hoko ki he Lao ni.
  - (b) ko ha lave ki he Lao ni 'oku kau ki ai 'a e lave ki he ngaahi me'a ni:
    - (i) ko e ngaahi tu'utu'uni;
    - (ii) ha palani; pe
    - (iii) ha fakangofua langa fakalakalaka kuo foaki 'i he Lao ni, kau ki ai ha makatu'unga 'a ia 'oku fakatefito ki ai 'a hono foaki 'o e fakangofua ko ia.
- (2) 'E ngofua ki he Ma'u Mafai pe ha taha 'oku 'i ai ha'ane kaunga ki ai ke ne 'oatu ha fakatonutonu ki he Fakamaau'anga Lahi ki ha tu'utu'uni ke fakalelei'i pe ta'ofi ha maumau'i 'o e Lao ni.
- (3) 'E ngofua ke 'oatu ha ngaahi fakatonutonu 'i he kupu ni 'e ha taha 'oku 'i ai ha'ane kaunga 'e kinautolu pe pe ma'a kinautolu pea ko ha ni'ihii ('i he'enua loto ki ai) pe ha sino kautaha pe sino kautaha te'eki lesisita ('i he loto ki ai 'a 'ene komiti pe ko e sino pule'i pe pule), 'oku 'i ai ha'ane felave'i pe kaunga tatau 'i he ngaahi fakatonutonu ko ia.
- (4) Kapau 'oku fiemalie 'a e Fakamaau'anga Lahi kuo fakahoko ha maumau'i 'o e Lao ni pe ko e maumau'i 'o e Lao ni 'oku teu, tukukehe ka ta'ofi 'e he tu'utu'uni 'o e Fakamaau'anga Lahi, ke fakahoko, 'e ngofua ke ne fakahoko ha tu'utu'uni 'a ia 'oku ne pehe 'oku taau ke fakalelei'i pe ta'ofi 'a e maumau'i.

- (5) Ka 'e 'ikai ke fakangatangata 'a e ngaahi mafai 'o e Fakamaau'anga Lahi 'i he kupusi'i (4), ko ha tu'utu'uni kuo fakahoko 'i he kupusi'i ko ia 'e ngofua:
- (a) kapau ko e maumau'i 'o e Lao ni 'oku kau ki ai ha ngaue'aki 'o ha langa, ngaue pe kekelekele, ke ta'ofi 'a e ngaue'aki ko ia;
- (b) kapau ko e maumau'i 'o e Lao ni 'oku kau ki ai ha fokotu'u 'o ha langa pe ko e fakahoko 'o ha ngaue, tu'utu'uni hono faka'auha mo hono to'o 'o e langa pe ngaue ko ia; pe
- (c) kapau ko e maumau'i 'o e Lao ni 'oku 'i ai 'a 'ene uesia ko hono liliu 'a e 'ataakai pe tu'unga 'o ha langa, ngaue pe kekelekele, tu'utu'uni 'a hono fakafoki ki hono tu'unga totonu, ki he lahi taha 'oku ala lava, 'a e langa, ngaue pe kekelekele ko ia, 'i he'ene hoko, ki he 'ataakai pe tu'unga na'e 'i ai 'a e langa, ngaue pe kekelekele kimu'a 'a hono fakahoko 'o e maumau'i.
- (6) Kapau ko ha maumau'i 'o e Lao ni na'e 'ikai mei malava ke fakahoko ka ko e 'ikai ke malava 'o ma'u mai 'a e fakangofua langa fakalalakaka, 'e ngofua, ki he Fakamaau'anga Lahi, 'i ha kole 'oku fakahoko 'e he faka'iloa ke:
- (a) toloi 'a e fakatonutonu ke malava ke fakahoko ha kole ki ha langa fakalalakaka ke ma'u mai 'a e fakangofua ko ia; pea
- (b) 'i hono mafai totonu, 'i ha tu'utu'uni fakataimi, ta'ofi 'a e hokohoko atu 'a hono fakahoko 'o e maumau'i lolotonga 'oku toloi 'a e fakatonutonu.

70 Ngaahi hia

- (1) Ka 'i ai ha taha 'oku ne;
- (a) fakahoko ha langa fakalalakaka 'a ia 'oku fiema'u ki ai ha fakangofua langa fakalalakaka te'eki ke ma'u mai 'a e fakangofua ko ia, pe 'oku ne ngaue'aki pe langa fakalalakaka ha kekelekele 'o maumau'i ai 'a e pe 'oku 'ikai ke faipau ki ha palani, pe ki ha fakangofua langa fakalalakaka; pe
- (b) maumau'i ha tu'utu'uni 'o e Lao ni, 'oku ne fakahoko 'a e hia pea 'oku ala mo'ua ki ha mo'ua pa'anga 'oku 'ikai toe laka hake 'i he \$100,000 pe ngaue popula ki ha vaha'a taimi 'oku 'ikai ke toe laka hake 'i he ta'u 'e 10 pe fakatou'osi, pea, 'i ha hoko ha hokohoko atu 'o e hia ki ha toe mo'ua pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$500 ki he 'aho kotoa pe konga 'o ha 'aho lolotonga 'oku hokohoko atu 'a e hia ko ia.
- (2) 'Oku tanaki atu ki ha toe tautea, 'e ngofua ki he fakamaau'anga ke tu'utu'uni ke faka'auha ha langa pe ngaahi ngaue 'oku hoko ai ha hia.

71 Ngaahi hia 'a e ngaahi kautaha

- (1) Ka 'i ai ha taha kuo faka'ilo 'aki ha hia 'i he Lao ni pe ko e ngaahi tu'utu'uni ko ha sino kautaha, 'e ngofua ke faka'ilo'aki 'a e hia tatau ha taha 'oku kaunga

pe 'oku ne kau atu ki hono pule'i 'o e sino kautaha ko ia 'i he taimi 'oku fakahoko ai 'a e hia.

- (2) Ka 'i ai ha sino kautaha kuo halaia ki ha hia 'i he Lao ni, 'e ngofua ki ha taha kuo faka'ilo'aki ha hia tatau 'i he kupu ni ke fakahalaia'i'aki 'a e hia pea ala mo'ua ki he tautea 'o e hia ko ia tukukehe 'o ka fakamo'oni'i 'e he taha ko ia ko e fakahoko ngaue pe ta'efakahoko ngaue 'oku lau ko e hia na'e fakahoko ia 'o 'ikai 'ilo ki ai pe loto ki ai 'a e taha ko ia.

72 Fakafe'atungia'i 'o e ni'ihiki kuo fakamafai

Ko e taha kotoa 'oku ne fakafe'atungia'i, fakafaingata'a'ia'i, fakatuai'i, ta'ofi pe fakafepaki'i ha taha kuo fakamafai'i 'i he kupu 68 'i hono fakahoko 'o ha ngaahi mafai kuo foaki ki he taha kuo fakamafai'i 'e he pe fakatatau ki he Lao ni 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he Lao ni pea 'oku ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha mo'ua pa'anga 'oku 'ikai toe lahi hake 'i he \$10,000.

73 Malu'i mei ha 'eke

Kuo pau ke 'ikai 'i ai ha 'eke ki ha maumau 'e hoko atu ki ha taha kuo fakamafai'i ki ha ngaue pe ha me'a kuo hoko pe fakahoko 'i he loto ma'a 'i hono fakahoko 'o e ngaahi mafai 'i he Lao ni.

KONGA VII – NGAHI ME'A KEHE

74 Lao 'oku ne ha'i 'a e Kalauni

'Oku ha'i 'e he Lao ni 'a e Kalauni.

75 Lipooti Fakata'u

Kuo pau ke lipooti 'e he Ma'u Mafai ki he Kapineti mo e Fale Alea 'a 'ene ngaahi ngaue ki he ta'u fakatohi mahina takitaha, pea kuo pau ki he lipooti fakata'u ko ia ke kau ki ai —

- (a) ha ngaahi fakamatala pa'anga kuo 'atita'i; mo
(b) ha palani ki hono ngaue'aki 'o e ngaahi feitu'u kuo fakakakato lolotonga 'a e ta'u ko ia.

76 Pa'anga 'a e Ma'u Mafai

Ko e pa'anga 'oku 'ataa ki he Ma'u Mafai kuo pau ko e —

- (a) pa'anga kuo vahe'i 'e he Fale Alea ki he taumu'a ko ia;

- (b) pa'anga kuo totongi ki ai pea ma'a ia 'e ha kautaha 'i tu'a pe pule'anga ki he ngaahi taumu'a fakalukufua, ki ha taumu'a tefito, pe ki ha vahenga mo e lelei 'o e kau taukei kuo fakangaue'i 'e he Ma'u Mafai.

77 'Akauni mo e 'atita

- (1) Kuo pau ke tauhi 'e he Ma'u Mafai ha ngaahi 'akauni taau mo e ngaahi lekooti kehe felave'i mo 'ene ngaahi fakapa'anga.
- (2) Kuo pau ke 'atita'i fakata'u 'e he 'Atita Seniale 'a e ngaahi 'akauni 'a e Ma'u Mafai.

78 'Ikai ngaue'aki 'a e Lao ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga

Ki hono ta'ofi 'o ha veiveiua, 'oku 'ikai ngaue'aki 'a e Lao ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga ki he Ma'u Mafai.

79 Ngaahi totongi (charges) mo e totongi (fees)

Ko e ngaahi totongi (charges) mo e totongi (fees) 'oku ala totongi kuo pau ko ia 'oku tu'utu'uni 'e he ngaahi tu'utu'uni.

80 Ngaahi Tu'utu'uni

- (1) 'E ngofua ke fa'u 'e he Ma'u Mafai, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ha ngaahi tu'utu'uni 'a ia 'oku ala fiema'u pe taau ki hono fakahoko kakato 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni pea ki hono fakahoko lelei 'o ia.
- (2) 'E ngofua ke hilifaki 'e ha tu'utu'uni ha mo'ua pa'anga 'oku 'ikai ke toe lahi hake 'i he \$1000.

¹ Na'e kamata ngaue'aki 'a e ngaahi kupu ko 'eni 'aki 'a e K 6/2014 'o e 'aho 1 'o Ma'asi 2014 – ko e toenga 'o e Lao 'oku toki kamata ngaue'aki 'i he 'aho 30 'o Sune 2017 'aki 'a e K10/2017-

1. Kupu 3(1);
2. Kupu 3(2)(a);
3. Kupu 3(3);
4. Kupu 3(4);
5. Kupu 4;
6. Kupu 5;
7. Kupu 6;
8. Kupu 7;
9. Kupu 73;

10. Kupu 74;
11. Kupu 75;
12. Kupu 76;
13. Kupu 77;
14. Kupu 78;
15. Kupu 79; moe
16. Kupu 80.